Пры вызначэнні асновы ў неазначальнай форме дзеяслова ў яе не ўключаюцца суфіксы *-ць, -ці, -чы*: *спяваць, везці, бегчы*. Не ўваходзяць у аснову дзеяслова і суфіксы прошлага часу *-л-* і *-ў-*: *радаваў*□, *думаў*□; *малявала, перадавала*.

63. Адгадайце загадкі А. Клышкі. Запішыце загадкі разам з адгадкамі.

Просяцца на вусначкі
Акрайчыкі, **скібачкі**, лустачкі*.

Пчаліная справа.
Мядзведжая страва.

Благі з яго **нырэц**.
Скочыў у ваду —
Тут і канец.

Вызначце ў выдзеленых словах асновы і канчаткі. Параўнайце карані і асновы ў словах-адгадках.

64. Спішыце прыказкі, устаўляючы прапушчаныя канчаткі ў словах. Вызначце ў гэтых словах асновы. Назавіце словы з нулявым канчаткам.

1. Пакармі птушак зімой — яны аддзяч.. вясной. 2. Плач.. хлеб, калі яго есць[ф] дармаед. 3. Лён люб.. паклон. 4. Ён пройдз.. па вадзе і не намочыцца. 5. Чмель гудзе, але мёду не нос.. .

Якія прыказкі можна аб'яднаць у тэму «Праца»? Абгрунтуйце свой адказ.

§ 12. Корань слова (паўтарэнне). Аднакаранёвыя словы і формы аднаго і таго слова

65. Дапоўніце звесткі пра корань. Праілюструйце правіла ўласнымі прыкладамі.

Словы з аднолькавым па значэнні коранем называюць __________, ці ____________: …

Корань — агульная частка ________ слоў: …

Разгледзьце малюнак. Якой тэме ён прысвечаны? Як вы разумееце выраз *дрэва жывіцца карэннем*?

Правообладатель Национальный институт образования

66. Прачытайце верш. Вызначце яго асноўную думку. Што з'яўляецца святам для гаспадароў?

Гасцёўня*, гасціннасць і госці —
У словах ёсць роднае штосьці.
Гасцёўня збірае гасцей:
Гасцюйце ў нас як часцей!
Гасцёўня гасцямі багата.
Вітаць вас — для нас гэта свята.

В. Жуковіч.

Выпішыце аднакаранёвыя словы. Вызначце ў іх корань. Абгрунтуйце напісанне арфаграмы «Правапіс ***о, э, а***».

Растлумачце значэнне слова *гасцёўня* праз падбор аднакаранёвых. Якая якасць беларусаў перададзена ў прыказцы «Госць на двор — пірагі на стол»?

67. Прачытайце тэкст. На колькі сэнсавых частак яго можна падзяліць? Пра якую сястру расказвае аўтар тэксту?

Друйка — імклівая сястра Бра́слаўскіх азёр. Выцякае рака з вялікага вадаёма Дрывяты, на беразе якога месціцца горад Бра́слаў. Праз азёры, палі і пералескі[с] нясе свае воды Друйка праз Бра́слаўшчыну да Заходняй Дзвіны[ф]. Там, дзе злучаюцца дзве ракі, раскінулася вялікае старажытнае паселішча — Друя. На беларускай зямлі нямала гарадоў і іншых паселішчаў, назвы якіх нарадзіліся ад назваў рэк. Назва горада Полацка паходзіць ад *(П/п)*алаты, Пінска — ад *(П/п)*іны, Беразіно — ад *(Б/б)*ярэзіны *(Паводле С. Гук)*.

Выпішыце з тэксту аднакаранёвыя словы да назоўніка *Браслаў.* Растлумачце іх значэнні. Назавіце іншыя групы аднакаранёвых слоў.

Спішыце апошні сказ, раскрываючы дужкі. Вызначце асновы і канчаткі ў словах.

Корань — галоўная значымая частка слова: ***горад*** — ***гарадскі*** — ***гарадок***.

У аснове заключаецца асноўнае значэнне слова, а ў корані — агульнае лексічнае значэнне роднасных слоў: ***рака,***

Правообладатель Национальный институт образования

рачны, зарэчны. Роднаснымі могуць быць словы адной (*лес*□, *лясок*□, *пералесак*□) і розных часцін мовы (*сад*□, *садовы*, *пасадзіць*).

68. Назавіце «чацвёртае лішняе» ў кожным радзе. Запішыце рады аднакаранёвых слоў. Вызначце ў іх карані. Раскажыце пра змены ў каранях.

1. Зубр, зубрыны, зубрыць, зубраня.
2. Дзень, днець, дзённы, дно.
3. Кніга, кніжны, кнігаўка, кніжка.

Растлумачце значэнне слова *зубрыць*.

69. Прачытайце і адгадайце загадку. Чаму тэкст мае такую назву? Растлумачце значэнне слова *руплівіца* праз падбор аднакаранёвых.

Руплівіца

Вёрткая кабета[л]
Працавала лета.
Не мяла,
Не шыла.
Грыбоў насушыла.
Не мыла,
Не прала.
Арэхаў набрала.
Не малола,
Не мясіла.
Гару шышак нанасіла.
Не піла,
Не ела.
Да зімы паспела.

Н. Сторажава.

Якія словы з тэксту маюць амонімы? Запішыце амонімы парамі. Вызначце ў іх карані.

70. «Апраніце» корань. Далучыце да кораня суфіксы і прыстаўкі. Звярніце ўвагу, што пры ўтварэнні роднасных слоў у корані могуць адбывацца змены.

-вод-, -рэч-, -бяроз-, -горад-, -азёр-.

Складзіце з двума запісанымі словамі словазлучэнні.

Правообладатель Национальный институт образования

71. Прачытайце табліцу. У якой графе запісаны аднакаранёвыя словы, а ў якой — формы аднаго і таго слова? Дайце назвы графам табліцы.

…	…
дрэва *дрэву* *дрэвам* *на дрэве*	*дрэва* *дрэўца* *дрэўка* *драўляны*

Складзіце невялікі тэкст са словамі першай графы.

Формы слова ўтвараюцца пры яго **змяненні** (скланенні ці спражэнні): *свет*[*у*], *у свец*[*е*], *свет*[*ам*]; *вяз*[*у*], *вяз*[*еш*], *вяз*[*уць*].

Аднакаранёвыя словы з'яўляюцца ў выніку ўтварэння новых слоў: *бабёр — бабраня; лётаць — лётчык — лётчыца*. Аднакаранёвыя словы маюць розныя значэнні.

72. Прачытайце тэкст. У якой краіне ўзнікла выцінанка? Ці можна яе назваць відам народнай творчасці?

выціна́нка

Мастацтва вырабу ажурных узораў з белай, чорнай ці каляровай[с] паперы называецца *выцінанкай** або *выразанкай*. Назва *выцінанка* паходзіць ад слова *выцінаць* — 'выразаць штонебудзь з паперы ці іншага матэрыялу'.

Выцінанка ўзнікла ў Кітаі. У Беларусі мастацтва выразання з паперы з'явілася ў XVI стагоддзі.

Важная асаблівасць выразанак з паперы — сіметрыя[л]. Самі ўзоры ч..сцей ге..метрычныя раслінныя. Але нярэ..ка б..ларускія майстры выразаюць і фігуры жывёл людзей *(Паводле «Вясёлкі»)*.

Выпішыце ў асобныя групы аднакаранёвыя словы да назоўніка *выразанка* і формы гэтага слова.

Ці з'яўляюцца словы *выцінанка* і *выразанка* аднакаранёвымі? Чым адрозніваюцца аднакаранёвыя словы ад сінонімаў?

Спішыце апошні абзац тэксту, устаўляючы прапушчаныя літары і ставячы знакі прыпынку.

Разгледзьце малюнак выцінанкі. Што на ім адлюстравана? Да слоў *зубр* і *бусел* падбярыце аднакаранёвыя словы.

Правообладатель Национальный институт образования

Звярніце ўвагу!

Мова ўвесь час знаходзіцца ў развіцці. Словы могуць набываць іншае значэнне, знікаць з ужывання, змяняць сваю марфемную будову. Напрыклад, сёння словы *сталіц*[*а*], *народ*[ ], *гасцінец*[ ], *перамог*[*а*] падзяляюцца толькі на корань і канчатак. Раней у іх вылучаліся карані *стал*-, -*род*-, *гасц*-, -*мог*-.

73. Прачытайце тэкст. Як даўней называлі лекараў і ратавальнікаў?

Словы *веды* і *ведзьма* ў старажытнасці мелі аднолькавы корань. Роднасным для іх з'яўлялася слова *ведаць*. Сёння корань слова *ведзьма* супадае з асновай — *ведзьм*а. Раней ведзьмамі называлі лекараў і ратавальнікаў. Яны валодалі глыбокімі ведамі, імкнуліся, каб іх племя не зведала бяды і нястачы *(Паводле З. Дудзюк)*.

Выпішыце з тэксту аднакаранёвыя словы да слова *веды* і абазначце ў іх корань. Якія змены адбыліся ў корані пры ўтварэнні роднасных слоў? У якіх формах слова *веды* сустракаецца ў тэксце?

Знайдзіце ў тэксце апорныя словы. Перакажыце тэкст па апорных словах.

74. Устанавіце адпаведнасць паміж фразеалагізмамі і іх сэнсавымі характарыстыкамі. Запішыце фразеалагізмы, раскрываючы дужкі.

1) глядзець у *(корань)*;
2) пусціць *(корань)*;
3) вырваць з *(корань)*.

а) 'трывала, надоўга абаснавацца дзе-небудзь, абзавесціся гаспадаркай';
б) 'унікаць у сутнасць якой-небудзь справы';
в) 'зусім, канчаткова пазбавіцца ад чаго-небудзь'.

Вызначце корань у формах слова *корань*. Якія змены ў ім адбыліся пры змяненні слова?

Правообладатель Национальный институт образования